

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ПРЕКУРСОРІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ярмакі В. Х.

Стаття присвячена розгляду міжнародного досвіду у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Досліджуються історичні аспекти виникнення цього явища. Значна увага приділяється першим спробам держав протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Обґрунтовується необхідність міжнародного співробітництва в протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів і неможливість будь-якої держави самотійно ефективно протидіяти викликам транснаціональної злочинності в цій сфері.

Побудова правової, демократичної, соціальної держави, що закріплено Конституцією України, вимагає неухильного дотримання державними органами та їх посадовими особами прав і свобод людини й громадянина, забезпечення законності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Однак поширення наркоманії, як у світі, так і в Україні, є однією з найгостріших загальнолюдських проблем сьогодення.

За даними Управління ООН із наркотиків і злочинності, у світі в 2010 р. нараховувалося близько 230 млн людей, а вже у 2013 р. - 246 млн, які мали досвід вживання наркотичних засобів чи психотропних речовин. Станом на 2016 р. 110 млн осіб зловживають ними і 25 млн страждають на наркотичну залежність. У Всесвітній доповіді ООН про наркотики за 2010 р. підкреслюється, що за споживанням опіатів Україна займає третє місце в Європі.

Ключові слова: наркотичні засоби, психотропні речовини, наркоманія, міжнародне співробітництво, міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру.

Yarmaki V. Kh. Combating illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors: the experience of foreign countries

The article is devoted to the consideration of international cooperation in counteracting illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. The historical aspects of the occurrence

of this phenomenon are studied. Much attention is paid to the first attempts by states to counter illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. The necessity of international cooperation in counteracting the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and the inability of any state to effectively counteract the challenges of transnational crime in this area is substantiated.

The construction of a legal, democratic, social state, enshrined in the Constitution of Ukraine, requires the strict observance by the state authorities and their officials of the rights and freedoms of man and citizen, ensuring the legality of the circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors. However, the spread of drug addiction, both in the world and in Ukraine, is one of the most acute social problems, and the solution of which does not lead to harm to human health.

According to the United Nations Office on Drugs and Crime in the world in 2010, there were about 230 million people, and already in 2013 - 246 million who had experience in the use of narcotic drugs or psychotropic substances. As of 2016, 110 million people are abusing them and 25 million people are drug addicted. The 2010 UN World Drug Report underlines that Ukraine is third in Europe in terms of opiate consumption.

In the whole of our state, there is a consistent work in this area, appropriate measures are being taken to counteract the illicit circulation of narcotic drugs and psychotropic substances.

But to call this work extremely unfortunate is not possible, which raises serious concern both state authorities and ordinary citizens of Ukraine. The problem of "rejuvenation" of drug addiction (the year of the first attempt to use narcotic drugs and psychotropic substances among adolescents from 13 to 15 years, and in some regions it is even younger - from 9 to 12 years) is a matter of great concern and causes the need for fruitful cooperation with other states.

Key words: Narcotic drugs, psychotropic substances, drug addiction, international cooperation, international crimes, crimes of an international character.

Постановка проблеми. В умовах демократизації суспільного життя, реформування державних інститутів одним із важливих завдань

держави є протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, оскільки незаконний їх обіг - це складне і небезпечне антисуспільне явище, що не має кордонів. Масштаби незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, поширення наркоманії та наркотизму щороку збільшуються. Ці явища становлять серйозну загрозу безпеці особи, суспільства та держави, оскільки вони сприяють зростанню злочинності взагалі, організованої злочинності та корупції, загрожують здоров'ю громадян, особливо молоді. Незаконний обіг наркотиків та пов'язаний із ним наркобізнес є одним із найбільш прибуткових злочинних промислів.

Мета статті. Стаття присвячена розгляду міжнародного досвіду у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Виклад основного матеріалу. Традиційне міжнародне право визнавало особливу небезпеку для світової спільноти та суспільства певних кримінальних правопорушень і необхідність застосування спільних заходів для їх попередження та знешкодження. Незаконне розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів поряд із певними іншими правопорушеннями кваліфікувалось як злочин міжнародного характеру, і держави брали на себе зобов'язання або покарати, або видати осіб, що скоїли ці злочини, незалежно від того, на території якої держави було скоєно злочин, проти кого він був спрямований і громадянством якої держави був злочинець.

Наркотичні засоби з сивих давен були відомі практично у всіх світових цивілізаціях: в Давньому Єгипті, Вавилоні, Давній Греції, Давньому Римі, в ацтеків, інків, Давній Індії, Китаї і навіть у народів крайньої Півночі.

Перші згадки про застосування опіуму в цивілізації шумерів нараховує 5 тисяч років (в розкопках тих часів були знайдені перші письмові згадування про виготовлення та застосування опіуму). Вживання коки було характерним для цілої низки індійських культур Південної Америки. Так, в імперії інків вживання листочків, що росли на невеликих кущиках коки, обожнювалось і було привілеєм «дітей Сонця», як називали себе представники панівного етносу. Ще з більш давніх часів населення арабського Сходу вживало опіум. Тибетській медицині були відомі не тільки лікарські властивості опіуму, а також його шкідливий вплив на людський організм. На різних рівнях культури варіювалися межі між допустимим використанням наркотичних засобів і зловживанням ними.

Саме враховуючи шкідливі властивості опіуму, вже на початку XIV століття Китай запроваджує в країні низку заходів, які забороняли вільну торгівлю опіумом, що надходив з Індії.

Експансіоністська політика колоніальних держав на територіях, що були захоплені ними наприкінці XVIII - на початку XX століття, стала основною причиною значного поширення вживання наркотичних засобів. Метрополії не тільки не перешкоджали немедичному вживанню наркотичних засобів, але й поширили їх виробництво та торгівлю, маючи з цього великі прибутки. Якщо у своїх колоніях та залежних територіях колоніальні держави могли торгувати одурманюючими місцеве населення засобами без перешкод, то в сусідні країни, де існували різні форми заборони на немедичне вживання наркотичних засобів, вони збували їх контрабандним шляхом. Так, наприклад, в 1757 р. зробила Англія та її Ост-Індська кампанія, яка захопила монополію на розведення опійного маку в Індії і вжила енергійних заходів для широкого збуту опіуму на величезному китайському ринку [1].

Прагнення вікторіанської Англії легалізувати збут опіуму в Китаї відіграло певну роль у розв'язанні двох війн із Середньою імперією (перша «опійна» війна була оголошена і проведена Англією в 1840-1842 рр., друга - Англією і Францією в 1856-1860 рр.). Нанкінський договір 1842 р., що підвів підсумки першої «опійної» війни, незважаючи на намагання Англії, не містив у собі постанов ні щодо легалізації торгівлі опіумом, ні щодо зобов'язань Англії припинити опійну торгівлю. Після другої війни Англії вдалося досягти формальної легалізації ввезення опіуму в Китай під виглядом іноземних «ліків». Таким чином, перші війни через наркотики були розв'язані колоніальними державами і перемогу в них отримали метрополії, насамперед Корона Англії.

У середині XIX століття поширення наркотичних засобів і поширення наркоманії стало переростати в серйозну соціальну проблему, що привело до прийняття в низці країн обмежувальних заходів. Зокрема, серію законів, які були спрямовані проти опіумокуріння, розведення та контрабандного поширення опіуму, було прийнято в Китаї та Індії [2]. У 1845 році в Франції був прийнятий закон щодо отруйних речовин, зокрема наркотичних засобів [3].

Наркоманія, зрештою, - давня біда людства і одна з найбільш тяжких соціальних хвороб суспільства, досить складна проблема сучасності.

Слід зазначити, що в зарубіжній науковій літературі, присвяченій цій проблемі, викладено

немає різноманітних теорій, що «розкривають» причини наркоманії через надмірну урбанізацію та міграцію населення, «шкідливий» вплив науково-технічного прогресу, а також через «екзистенціальну» пустоту окремих осіб. Одна група цих теорій намагається замаскувати соціальне коріння наркоманії, інша, звертаючи увагу на соціальний характер виникнення наркоманії, не розкриває її реальних причин через класову обмеженість свого світогляду. Наркоманія, звичайно, розглядається як негативне соціальне явище, що включає шкідливі наслідки для здоров'я та поведінки людей. Сутність наркоманії як захворювання полягає в тому, що в результаті систематичного вживання наркотичних засобів виникає стійке отруєння організму, яке викликає зміни в процесах обміну. Внаслідок цього виникає залежність людини від прийому наркотичних засобів, що веде до виснаження організму і розладу фізіологічних та психологічних функцій. При цьому утримання від вживання наркотичних засобів викликає обтяжливий фізичний та психічний стан - абстинентний синдром. Безперечно, що проблема наркоманії має чітко встановлений медичний характер.

Разом із тим визначення наркоманії не буде повним, якщо обмежитись медичним аспектом, оскільки коріння цього явища має соціальний характер і наслідки його досить різнопланові. На думку низки українських правознавців, термін «наркоманія» може визначати «суспільно небезпечне явище, що являє собою не тільки захворювання, яке виникає в результаті одурманення та отруєння людського організму наркотичними засобами, але й характеризується протиправними діями особи із вказаними речовинами, над якими встановлено спеціальний міжнародно-правовий режим, а також внутрішньодержавний контроль, який спрямований на захист здоров'я і соціалістичного правопорядку» [4, с. 25].

Наприкінці XIX - початку XX ст. немедичне застосування, споживання та поширення наркотичних засобів стали серйозною соціальною проблемою для низки нових країн [5], що об'єктивно спонукало уряди цих країн до вжиття відповідних обмежувальних заходів. Окремі антиопіумні постанови з'явилися в деяких штатах США [6].

Проте для ефективної боротьби з цим соціальним злом уже на той час потрібні були не тільки національні, але й погоджені заходи держав у міжнародному плані. Зростаюче розуміння небезпеки зловживання наркотичними засобами, нагальна потреба в погоджених діях проти нелегальної торгівлі наркотичними засобами та їх незаконного

розповсюдження, а також вимоги демократичної громадськості, стурбованої поширенням наркоманії в країнах Європи і США, змусили панівні класи капіталістичних країн вжити міжнародних заходів щодо протидії поширенню наркотичних засобів, насамперед опіуму з Азії та Далекого Сходу.

Проблема ефективності протидії незаконному обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є надзвичайно важливою для кожної держави. За сучасних умов поглиблення інтеграційних процесів ставить перед Україною необхідність вироблення ефективних та оптимальних напрямів удосконалення законодавства з цих питань із використанням зарубіжного досвіду. Дослідження законодавства інших держав у сфері контролю за обігом зазначених засобів, речовин і прекурсорів, як метод пізнання особливостей регулювання суспільних відносин у цій царині, має важливе науково-практичне й теоретико-пізнавальне значення, адже завдяки отриманим результатам з'являються додаткові можливості для вибору оптимальних шляхів його вдосконалення.

Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз законодавства зарубіжних держав у цій сфері, за критерієм суворості правових заходів науковці умовно поділили їх на 3 [7, с. 16] або 4 групи [8, с. 269]. Проведення в зарубіжних країнах державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів залежно від напрямку державної політики в цій сфері доцільно поділити (умовно) на 3 групи. Перша група - з особливою суворою державною політикою у сфері контролю за обігом указаних препаратів, де навіть за їх зберігання у невеликих розмірах застосовується покарання аж до смертної кари (Малайзія, Іран, Пакистан, Китай та ін.). Друга група - із суворою державною політикою в цій царині, де здійснюється тотальний контроль за законним їх обігом, однак крайні заходи покарання не застосовуються (ФРН, США, Великобританія, Франція та ін.) Третя група вирізняється ліберальним режимом щодо їх обігу, де практикується лібералізація обігу так званих «м'яких» наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хоча державний контроль за їх обігом зберігається і є досить ефективним (Іспанія, Королівство Нідерланди) [7, с. 16; 9, с. 221].

В юридичній науковій літературі розрізняють такі основні моделі (напрями) соціального контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів:

- репресивна (або заборонна) - споживання наркотиків незмінно призводить до негативних

медичних і соціальних наслідків як для осіб, які їх споживають, так і для суспільства загалом, а тому вони мають бути законодавчо заборонені й підлягати суворим заходам державного контролю за їх обігом;

- ліберальна (або незаборонно-заохочувальна), оскільки наркоманія - це хвороба, тому особа не може бути за це покарана. Вживати наркотики чи ні - право вибору людини, а якщо суспільство це явище буде сприймати як нормальне, зменшиться чисельність наркоспоживачів;

- рестриктивна (або збалансована заборонно-обмежувальна) - особи, які зловживають наркотичними засобами, психотропними речовинами, становлять соціальну небезпеку, і до них мають застосовуватися відповідні заходи адміністративного і кримінального примусу. Має бути їм забезпечена висока доступність до всіх видів медико-соціальної допомоги (лікування, реабілітація, ресоціалізація) [10]. Саме ця модель державної політики у сфері контролю за обігом таких засобів, речовин і прекурсорів стала культивуватися в більшості країн світу, в тому числі у державах ЄС, США й Китаї.

Кожна держава вибирає власний шлях протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів з урахуванням історичних, соціально-культурних, економічних факторів, а також вимог ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів. А за нормами міжнародного права держави зобов'язані вживати заходів для скорочення пропозиції та попиту на контрольовані речовини. При цьому вони мають забезпечити, щоб ці зусилля гармонійно поєднувалися із зобов'язаннями щодо забезпечення наявності достатньої кількості контрольованих речовин для медичних цілей і щоб такі заходи поєднувалися із зобов'язаннями держав у галузі прав людини.

У більшості зарубіжних країн з усталеними демократичними формами правління діє ефективна система державних контрольних органів - як парламентських, так і урядових - задля забезпечення протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наприклад, в Японії, окрім органів наркополіції, функціонує Бюро з питань політики у сфері охорони здоров'я («The Health Policy Bureau»), яке підпорядковується Міністерству охорони здоров'я праці та добробуту Японії й займається в основному моніторингом наркоситуації і пропагандою превентивних заходів. У структурі МОЗ Японії функціонує також Бюро фармацевтичної та харчової безпеки («The Pharmaceutical and Food Safety Bureau»), до складу якого входить Відділ відповідності та боротьби з наркотиками («Compliance

and Narcotics Division»), який має також контрольні функції щодо випробування й державної сертифікації, якості лікарських наркотичних засобів та їх реклами і здійснює контрольні заходи за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, конопелі, опію й стимуляторів. Працівники цього Відділу мають повноваження працівників поліції у випадках, що стосуються правопорушень, пов'язаних із такими препаратами, і провадять діяльність із питань міжнародного розслідування правопорушень, пов'язаних із вживанням речовин із конопель, опію та стимуляторів [11].

Проблема протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, на жаль, вельми актуальна і для України. На сучасному етапі розбудови української державності негативно позначається вплив таких негативних факторів суспільства, як зловживання наркотичними засобами і психотропними речовинами та поширення наркозлочинності. Україна приєдналася до всіх основних багатосторонніх міжнародних договорів щодо наркотичних засобів та психотропних речовин, боротьби з ними [12; 13; 14]. Загалом нашою державою ведеться послідовна робота у зазначеній сфері, вживаються відповідні заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Але назвати цю роботу вкрай ефективною, на жаль, не видається можливим, що викликає серйозне занепокоєння як органів державної влади, так і пересічних громадян України. Проблема «омолодження» наркоманії (рік першої спроби вживання наркотичних засобів і психотропних речовин серед підлітків від 13 до 15 років, а в деяких регіонах він ще молодший - від 9 до 12 років) викликає велику стурбованість і зумовлює необхідність плідної співпраці з іншими державами, міжнародними організаціями.

Висновки. У сучасних умовах основні заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів належать до внутрішньої компетенції кожної окремої держави. Однак використання одних внутрішньодержавних заходів протидії цьому злочину міжнародного характеру не завжди є достатнім. Дедалі більшого значення в цій боротьбі набуває міжнародне співробітництво держав, бо жодній державі не під силу самотійно ефективно протидіяти викликам транснаціональної злочинності. Необхідність співробітництва держав у цій сфері зумовлена ще й тим, що цей злочин несе в собі загрозу не тільки для певної країни, але й для світового співтовариства загалом.

Література

1. Чопра Р.Н. Квазимедицинское употребление опия в Индии и его последствия / Р.Н. Чопра, И.Ч. Чопра. *Бюллетень по наркот. средствам* (ООН). 1955. Том VI. № 3-4. С. 3.
2. Kohli D.N. The Story on narcotics control in India (opium). UN, *Bulletin on Narcotics*, 1966. Vol. XVIII. № 3. P. 3-12.
3. Гернет М.Н. Наркотизм, преступность и уголовный закон. *Право и жизнь*. 1924. № 3-4. С. 44-45.
4. Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. Киев-Одесса, 1988. 153 с.
5. Білозерцева В. Діагноз фатальний: наркоманія. *Іменем закону*. 1997, 24 жовтня. № 43. С. 7.
6. Jakowitz M.L. Evolution of the drug laws of the United States, 1906-1964. *Food, Drug, Cosmetics Law Journal*, 1964. Vol. 19. P. 296-304
7. Харьковский Е.Н. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Москва, 2002. 25 с.
8. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ : учеб. пособ. / под ред. А.Н. Сергеева. Москва : Изд-во Щит-М, 2003. 580 с.
9. Тазенков В.А. Сравнительно-правовой анализ зарубежного уголовного законодательства об ответственности за нарушение правил оборота наркотических средств или психотропных веществ. *Образование и право. Юрид. архив*. 2012. № 9 (37). С. 215-231.
10. Дмитриева Т.Б. Формы государственного контроля за оборотом наркотиков (зарубежный и национальный опыт) / Т.Б. Дмитриева, Т.В. Клименко. URL: <http://www.ecad.ru/f4/sem37-02.html>
11. Халльберг Т. Япония - страна исчезнувших наркоманов: моногр. URL: http://www.narkotiki.ru/mir_5726.html
12. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1964. № 3. Ст. 53.
13. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1978. № 45. Ст. 685.
14. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 24. Ст. 633.

Ярмакі В. Х.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права
Одеського державного університету
внутрішніх справ